

М.А.Қурбонов,
Ўзбекистон Республикаси Банк-молия
академияси катта ўқитувчиси

НОРАСМИЙ ИҚТИСОДИЁТ КЎЛАМИНИ ҚИСҚАРТИРИШДА СОЛИҚ ТИЗИМИНИНГ РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ

Аннотация. Мақолада норасмий иқтисодиётнинг салбий оқибатлари ва у билан курашишда фискал механизмлардан фойдаланиш шарт-шароитлари ҳамда Ўзбекистода бу борада амалга оширилаётган ишлар ёритиб берилган. Рақамли технологиялар имкониятларидан норасмий иқтисодиётга қарши курашишда самарали фойдаланиш бўйича тавсиялар келтирилган.

Калиг сўзлар: норасмий иқтисодиёт, хуфиёна иқтисоднёт, солиқ сиёсати, солиқ механизми, рақамли технология.

Аннотация. В статье описаны негативные последствия неформальной экономики и условия использования фискальных механизмов в борьбе с ней, а также работа, проводимая в Узбекистане в этом направлении. Даны рекомендации по эффективному использованию цифровых технологий в борьбе с неформальной экономикой.

Ключевые слова: неформальная экономика, теневая экономика, налоговая политика, налоговый механизм, цифровые технологии

Abstract. The article describes the negative consequences of the informal economy and the conditions for using fiscal mechanisms in the fight against it, as well as the work carried out in Uzbekistan in this direction. Recommendations are given on the effective use of digital technologies in the light against the informal economy.

Key words: informal economy, shadow economy, tax policy, tax mechanism, digital technologies.

Кириш

Ҳар қандай давлат солиқ сиёсатида кўзланадиган асосий масалалардан бири солиқдан қочиш ҳолатларини бартараф этиш ҳисобланади. Ҳозирги кунда ривожланаётган ва ўтиш иқтисодиёти мамлакатларида бу борадаги ҳал қилиниши лозим бўлган энг долзарб муаммолардан бири хуфиёна иқтисодиёт бўлиб қолмоқда. Иқтисодиётнинг бу сектори илмий адабиётлар ва манбаларда турлича номланиши мумкин, хусусан хуфиёна, яширин, норасмий, назоратсиз. қора, соядаги, иккинчи иқтисодиёт атамалари шулар жумласидандир. Бирок, қандай номланишидан қатъий назар, у моҳиятан иқтисодиётнинг давлат томонидан тўлиқ ҳисобга олинмаган ва солиқ тўланмайдиган қисмини англатади.

Хуфиёна иқтисодиёт хажмини камайтиришдан биринчи навбатда давлат манфаатдор. Чунки, давлат ўзига юклатилган функцияларни тўлиқ ва сифатли амалга ошириши учун бюджет даромадлари барқарор тушум билан таъминланган бўлиши даркор.

Асосий қисм

Хуфиёна иқтисодиёт салмоғи катта бўлган давлатларда солиқ солиш базасини кенгайтириш имкониятлари чекланган бўлади. Бу эса расмий солиқ тўловчиларга солиқ юкини яна оширишга олиб келиши мумкин.

Давлатнинг солиқ сиёсати орқали иқтисодий муаммоларни бартараф этишни ва иқтисодиётни тартибга солиши жуда мураккаб жараён ҳисобланиб, унинг ўзгариши кўплаб омилларга таъсир қилиши мумкин.

Бугунги кунда айниқса 2020 йилда дунёда рўй берган пандемиянинг иқтисодиётга етказган зарарлари оқибатларини бартараф этишда давлат бюджети барқарорлигини таъминлаш учун мамлакатимизда норасмий иқтисодиёт кўламини камайтириш долзарб ҳисобланади.

Халқаро амалиёт таҳлили шуни кўрсатдики, хуфиёна иқтисодиётга қарши курашишда мамлакаглар асосан солиқ механизмларида фойдаланади.

Бу борада Ўзбекистонда ҳам сезиларли ишлари бўлиб бориб келмоқда. Хусусан, 2019 йилда қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси Президентиининг ПҚ-4389-сонли қарорида солиқ қонунчилигидан ташқарида фаолият юритадиган шахсларни норасмий сектордан чиқишига (қонунийлаштиришига) кўмаклашиш¹, ПФ-5813-сонли Фармонида нақд пул тушумига эга тадбиркорлик субъектларининг онлайн назорат касса машиналари ёки виртуал кассадан фойдаланишга ўтишини рағбатлантириш¹, ПФ-5953-сонли Фармонида яширин иқтисоднинг вужудга келиш омилларини таҳлил қилиш ва унга қарши курашиш дастурини тасдиқлаш, рақамли маркировка, товарларни ҳисобга олишнинг «Э-омбор» электрон тизимини ишлаб чиқиш ва жорий этиш, интернет-савдо (электрон тижорат) соҳасидаги субъектларни аниқлаш тартибини такомиллаштириш, яқка тартибдаги тадбиркорлар ноқонуний фаолиятини қисқартириш механизмларини ишлаб чиқиш каби вазифалар белгиланди.

Ушбу вазифалар ижросини таъминлаш мақсадида 2020 йил 20 июнда Вазирлар Маҳкамасининг “Ўзбекистон Республикасида «яширин иқтисодиёт» улушини қисқартириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 394-сонли қарори қабул қилинди.

Бундан ташқари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 30 октябрда қабул қилинган Фармонида яширин иқтисодиётни қисқартириш бўйича махсус комиссия тузиш ва унинг асосий вазифалари сифатида қуйидагиларни белгилаш кўрсатилди:

- бизнеснинг «соядан» чиқишини рағбатлантириш учун шарт-шароитлар яратиш. Солиқ режимини соддалаштириш ҳамда нақдсиз тўловларни кенгайтириш чораларини кўриш;

- қабул қилинаётган норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни шаклланган бизнес юритиш амалиётига мослаштириш;

- солиқ ва божхона маъмуриятчилиги воситалари ҳисоб ва тушумларнинг тўлиқлигига, шу жумладан солиқлардан бўйин товлаган жисмоний ва юридик

¹Ўзбекистон Республикаси Президентиининг "Солиқ маъмуриятчилигини такомиллаштиртиш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида"ги Қарори.ПҚ-4389, 10.07.2019

шахсларни аниқлаш ва жавобгарликка тортишга қаратилишини таъминлаш:

- яширин иқтисодиётга қарши курашиш фаолиятини «пулни ювиш»га қарши курашиш соҳасидаги ташкилотлар фаолияти билан мувофиқлаштириш;

очиқлик ва шаффофликни таъминлаш. Яширин иқтисодиётга қарши курашишга кенг жамоатчиликни, оммавий ахборот воситаларини жалб қилиш, жамиятда яширин иқтисодиётга мурасасизлик ҳиссини шакллантириш, легал бизнес юритишнинг нуфузини ошириш.

Таъкидлаш лозимки, хуфиёна иқтисодиёт юқори бўлган мамлакатда инвестицион фаолликни. айниқса тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар оқимини кучайтириб бўлмайди. Мамлакатда инвестицияларни самарали рағбатлантириш мақсадида ҳам айнан хуфиёна иқтисодиётни бартараф этиш зарур. Шу нуқтаи назаридан пухта ўйланган солиқ сиёсати мамлакат иқтисодиёти барқарорлигини таъминлашга самарали хизмат қилиши мумкин.

Норасмий иқтисодиёт кўлами солиқ юки даражаси, солиқ конунчилиги ҳолати, солиқ маъмурчилигининг қанчалик самарали ташкил этилганлиги каби қатор солиқ омилларига бевосита боғлиқдир. Юқори солиқ ставкалари, солиқ маъмурчилигининг чигаллиги ва мураккаб солиқ конунчилиги табиий равишда хуфиёна иқтисодиёт кўламини ошишига олиб келади ва пировард натижада иқтисодий ўсиш суръатларига салбий таъсир кўрсатади.

Яширин иқтисодиёт билан курашиш борасидаги халқаро тажриба ва амалиёт таҳлили шуни кўрсатдики, табора ривожланиб бораётган рақамли технологиялар имкониятларидан норасмий иқтисодиётга қарши курашишда самарали фойдаланиш муҳим аҳамият касб этади

Шу сабабли. республикамизда тадбиркорлик субъектларини солиққа тортишни рақамли технологиялар асосида такомиллаштиришнинг институционал асосларини ишлаб чиқиш лозим, деб ҳисоблаймиз.

Шунингдек, солиқ назорати ва фискал мониторинг инструментларини рақамли технологияларга асосланган ҳисоб-китоблар тизимига мувофиқлаштириш механизминини яратиш зарур.

Бундай тизимнинг самарали элементлари сифатида қуйидагиларни келтириш мумкин:

- Нақд пулда амалга оширилган харидларни соддалаштирилган ҳисоб-фактуралар орқали ҳисобга олиш тизимини рақамли теҳнологиялар асосида такомиллаштириш.

- Реал вақт режимида истеъмолчига имтиёз бериш орқали тадбиркорлик субъектлари фаолияти устидан жамоатчилик (истеъмолчилар) назоратини кўллаш тизимини ишлаб чиқиш.

Тадбиркорлик субъектлари устидан жамоатчилик назоратини таъминловчи теҳнология ва уни оммабоп ижтимоий тармоқлар билан интеграциялаш механизминини яратиш. Бундай механизм орқали солиққа оид ҳуқуқбузарлик ва хуфиёна фаолият ҳолатларини аниқлаш бўйича маълумот етказишни рағбатлантириш тизимини йўлга қўйиш мумкин.

Хулосалар

1. Норасмий иқтисодиёт кўламининг кенгайиб бориши давлатнинг фискал манфаатларига зарар етказди. Шу орқали у миллий инфратузилма ва давлатнинг ижтимоий хизматлар кўрсатиш салоҳиятини заифлаштиради. Норасмий иқтисодиётнинг таъсири давлат сектори билан чекланиб қолмай, тадбиркорлар фаолиятига ҳам таъсир кўрсатади. Чунки, у адолатли рақобат муҳитини бузиб, компаниялар ўртасидаги рақобатбардошликни пасайтиради.

2. Норасмий бандлик сабаби ижтимоий бадалларни тўлаб бормаслик фуқароларнинг кексалик чоғидаги ижтимоий таъминотига путур етказди. Норасмий иқтисодиётнинг кенг тарқалиши жамиятда жиноятчиликни ҳам кучайтиради. Шу сабабли, хуфёна иқтисодиётга қарши курашишда барча воситалардан, шу жумладан фискал инструментлардан фойдаланиш лозим.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Ўзбекистон Республикаси Бюджет кодекси.
2. Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодекси.
3. Ниязметов И.М. Солиққа тортиш механизмларини такомиллаштириш орқали солиқ тизими барқарорлигини таъминлаш: и.ф.д. илмий даражасини олиш учун ёзилган дисс. - Тошкент, 2018.
4. Aghion Philippe, AkcigitUfuk, Cage Julia, Kerr William R. Taxation, corruption, and growth / European Economic Review, Volume 86, July 2016, P. 24-51
5. Monteiro, J. and J. Assuncao (2009), “Outgoing the shadows: estimating the impact of bureaucracy simplification and tax cut on formality and investment”, Journal of Development Economics, 99(1), 105-115,
6. www.ie.ufrj.br/datacenterie/pdfs/seminarios/pesquisa/texto_05_09.pdf
7. ПФ-4947 (2017) ЎзбекистанРеспубликасиПрезидентиининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистан Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар Стратегияси тўғрисида”гиПФ-4947-сонли Фармони.